

**DOKAZOVÁNÍ V ŘÍZENÍ O URČENÍ
OTCOVSTVÍ**
FACT FINDING IN AFFILIATION PROCEEDINGS
JAKUB VRANÍK

Faculty of Law/Department of Civil and Labour Law, Palacký
University, Olomouc, Czech Republic

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá dokazováním v řízení o určení otcovství. V první části příspěvku autor rozebírá řízení o určení otcovství a jeho zvláštnosti ve srovnání s jinými řízeními. Dále jsou v příspěvku popisovány jednotlivé důkazní prostředky, které mohou být v řízení o určení otcovství využity. Zvláštní pozornost je pak věnována znaleckým posudkům z jednotlivých vědních oborů, jejich srovnání a hodnocení.

Key words in original language

Řízení o určení otcovství, dokazování, znalecký posudek, test DNA

Abstract

This contribution deals with ways of fact finding in affiliation proceedings. In the first part of the contribution the author describes affiliation proceedings and their specialities in comparison with other civil proceedings. Then the single proof evidences are described that can be used in the affiliation proceedings. The special attention is devoted to expert evidences from individual science disciplines, their comparison and evaluation.

Key words

Affiliation proceedings, taking of evidence, expert evidence, DNA test

1. ÚVOD

Určení rodičovství je upraveno v hlavě třetí zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů zákoně – dále jen „ZoR“. Zatímco v případě matky zákon stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila¹, v případě určení otcovství je zákonem stanoven systém tří právních domněnek otcovství.² Domněnky jsou stanoveny v přesně daném pořadí, tzn. připadá-li v úvahu domněnka první, jsou

¹ Jedná se o ustanovení § 50a odst. 1 ZoR, které je kogentní povahy.

² Ondřej Frinta se ve svém článku vyjadřuje o ustanovení § 54 odst. 3 ZoR, jenž upravuje otcovství k dítěti počatému umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce, jako o čtvrté „domněnce“ otcovství. Viz FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – nová právní úprava. *Právní fórum*, 2007, č. 4, s. 129.

vyloučeny domněnky druhá a třetí. Neuplatní-li se první domněnka, nastupuje domněnka druhá, neuplatní-li se druhá, nastoupí domněnka třetí. Jelikož se jedná v prvních dvou případech o právní domněnky vyvratitelné, platí, dokud není prokázán opak.

Určení otcovství na základě první a druhé domněnky lze zvrátit na základě žaloby o popření otcovství, o které rozhodne příslušný soud.³ Třetí právní domněnka se však může uplatnit pouze přímo v soudním řízení, což je významný rozdíl oproti domněnkám předchozím. V tomto řízení žalobce požaduje, aby bylo určeno otcovství žalovaného. Žalovaný muž pak musí prokázat, že existují okolnosti vylučující jeho otcovství. Nejdůležitějšími důkazními prostředky k řízení o určení otcovství jsou výslechy účastníků a svědků a především také znalecké posudky z různých vědních oborů, z nichž zvláště nabyt na významu znalecký posudek ve formě DNA testu z oboru genetiky.

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na procesní zvláštnosti řízení o určení otcovství a také na specifika procesu dokazování v tomto řízení. Dále se chci zabývat nejdůležitějšími důkazními prostředky, jejich použitelností a vývojem, kterým prošly v posledních desetiletích.

2. PROCESNÍ ZVLÁŠTNOSTI V ŘÍZENÍ O URČENÍ OTCOVSTVÍ

Dříve než přejdu k problematice dokazování v řízení o určení otcovství, jež je hlavním tématem mého příspěvku, bych rád poukázal na procesní zvláštnosti tohoto řízení. I když není možné popsat všechna specifika řízení o určení otcovství, chci se zaměřit na ty procesní zvláštnosti, jež mají přímý vliv na dokazování. Následující řádky tak budou věnovány mimo jiné zahájení řízení, vyšetřovací zásadě či vymezení účastníků řízení, kdy např. dítě může mít v řízení postavení svědka či účastníka, neboť jak je dále uvedeno, záleží na tom, kým a vůči komu je žaloba podána.

Řízení o určení otcovství podle třetí domněnky se zahajuje pouze na návrh.⁴ Dle třetí domněnky se za otce považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevyklučují.⁵ K zahájení řízení o určení otcovství

³ Věcně příslušným soudem pro toto řízení je okresní soud - § 9 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „OSŘ“. Místně příslušným je obecný soud žalovaného - § 84 a § 85 OSŘ.

⁴ Tímto chci pouze upozornit na skutečnost, že v řízení o určení otcovství se neuplatní zásada oficiality, ale zásada dispoziční. Jedná se samozřejmě o žalobu na určení otcovství, neboť týká-li se návrh dvoustranných právních vztahů mezi žalobcem a žalovaným, nazývá se žalobou – ustanovení § 79 odst. 1 OSŘ.

⁵ Ustanovení § 54 odst. 2 ZoR

jsou dle ustanovení § 54 odst. 1 ZoR oprávněni matka, dítě a muž, který o sobě tvrdí, že je otcem. Nejedná se přitom o žalobu určovací, jak by se na první pohled mohlo zdát, nýbrž o žalobu na určení osobního stavu dle § 80 písm. a) OSŘ.⁶ Z toho vyplývá, že výrok pravomocného rozsudku, kterým bylo rozhodnuto o osobním stavu, je závazný pro každého.⁷ Co se povahy rozhodnutí týče, přikláním se k názoru, že se jedná o rozhodnutí konstitutivní s účinky ex tunc, neboť muž se stává otcem dítěte „od počátku“, tedy k okamžiku zplazení dítěte a nikoli k okamžiku nabytí právní moci rozhodnutí.⁸

Zajímavostí je, že ačkoli se jedná o řízení sporné, uplatní se v řízení o určení a popření rodičovství zásada vyšetřovací, neboť řízení o určení a popření rodičovství je uvedeno v ustanovení § 120 odst. 2 OSŘ. Důvodem stanovení procesní odpovědnosti za zjištění skutkového stavu soudu, je ochrana zájmů dítěte (článek 3 bod 1 ve spojení s článkem 7 bod 1 Úmluvy o právech dítěte, vyhlášené pod č. 104/1991 Sb.)⁹. Vyšetřovací zásadou je vyjádřen také zájem na zjištění skutečného stavu věci, neboť žalobce by nemusel v tomto případě unést důkazní břemeno, i když by biologické otcovství muže k dítěti existovalo.¹⁰

Jak již bylo uvedeno dříve, jsou k podání žaloby na určení otcovství aktivně legitimováni dítě, matka a muž, který o sobě tvrdí, že je otcem. V případě nezletilého dítěte soud ustanoví opatrovníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí a v usnesení jej zmocní k podání žaloby o určení otcovství.¹¹ Pasivně legitimován je v tomto řízení muž, jehož otcovství má být určeno. Jestliže by muž zemřel ještě před zahájením řízení, podává se návrh na určení otcovství proti opatrovníkovi, kterého soud ustanovil. V případě smrti muže v průběhu řízení, pokračuje soud v řízení proti opatrovníkovi, kterého ustanoví soud.¹² Z této právní konstrukce lze vyzorovat zvláštní

⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, HRUŠÁKOVÁ, Milana. *České rodinné právo*. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, s. 203.

⁷ Ustanovení § 159a odst. 3 OSŘ.

⁸ Pro odlišné názory viz SPÁČIL, Jiří. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Zákon o rodině, zákon o registrovaném partnerství: komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 263 – 265.

⁹ Článek 3 bod 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. V článku 7 bod 1 je mimo jiné uvedeno, že každé dítě má právo znát své rodiče a právo mít jejich péči, pokud je to možné.

¹⁰ ŠMÍD, Ondřej. In ŠÍNOVÁ, Renáta (ed). *Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010, s. 108- 109.

¹¹ DAVID, Ludvík (ed.) *Občanský soudní řád: komentář – 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009, s. 158.

¹² Ustanovení § 55 a 56 odst. 2 ZoR

zájem na dokončení řízení o určení otcovství. Nedostatek procesní subjektivit y před zahájením řízení vede obecně k zastavení řízení. V tomto případě je však soudem ustanoven opatrovník. Žaloba na určení otcovství pak nesměřuje vůči zemřelému, nýbrž právě proti ustanovenému opatrovníkovi. I příslušnost soudu se pak určuje podle bydliště opatrovníka a nikoli zemřelého otce.¹³ Pokud zemře v průběhu navrhovatel, může v řízení pokračovat druhý oprávněný. Z toho vyplývá, že v tomto případě se jedná o matku a dítě, nikoli otce. Naopak zemře-li v průběhu řízení muž, který o sobě tvrdil, že je otcem, a nepokračuje-li v řízení dítě nebo matka, soud řízení zastaví.¹⁴ Podal-li žalobu na určení otcovství muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, jsou žalovanými matka a dítě, přičemž se jedná o nerozlučné společenství.¹⁵ Z výše uvedeného vyplývá, že matka nemusí být vůbec účastníkem řízení, pokud žalobu podalo dítě, a naopak dítě nemusí být účastníkem řízení, pokud žalobu podala matka. Tato skutečnost se tak může promítnout i do jejich případného výslechu, který se bude řídit odlišnými pravidly.

Teoreticky možný je také případ, kdy je žaloba na určení otcovství k dítěti podána vůči více mužům. Jelikož se nejedná o stejný předmět řízení, je tato situace možná. V tomto případě by připadalo v úvahu spojení věcí anebo přeruš ení řízení dle § 109 odst. 2 písm. c) OSŘ.¹⁶ V rámci těchto řízení by se pak s ohledem na vyšetřovací zásadu okamžitě nabízelo využití důkazních prostředků z jednoho řízení v rámci řízení druhého.

3. DOKAZOVÁNÍ

Protože třetí domněnka otcovství vychází ze soulože matky a muže, jehož otcovství má být určeno, můžeme vycházet z premisy, že předmětem dokazování v řízení o určení otcovství je dle § 54 odst. 2 ZoR soulož. Poté, co se prokáže soulož, se zjišťují skutečnosti, které by mohly vyloučit otcovství muže. Pro účely dokazování tak může být řízení o určení otcovství rozděleno do dvou fází:

- a) V první fázi musí být prokázáno, že pasivně legitimovanému muži svědčí domněnka otcovství¹⁷ – to značí, že musí být prokázána soulož v tzv. kritické době. Důkazem pro tento případ bývá nejčastěji shodné tvrzení matky a žalovaného muže. V opačném případě musí být vyvrácení domněnky o otcovství zcela určité. Dle judikatury soudu znění ustanovení

¹³ R 20/1980 sp. zn. Cpj 41/79 ze dne 14. 11. 1979

¹⁴ Ustanovení § 56 odst. 3 ZoR

¹⁵ SPÁČIL: *Zákon o rodině...*, s. 262.

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ Vycházím nyní z případů, kdy matka je iniciátorem řízení, přičemž muž označený matkou otcovství popírá.

§ 54 odst. 2 ZoR neodůvodňuje názor, že prokázané pohlavní styky matky dítěte s jinými muži v rozhodné době jsou samy o sobě důvodem k zamítnutí žaloby o určení otcovství.¹⁸ V případě, že žalovaný muž souloží popírá, se jedná pouze o jeho procesní stanovisko ve věci, nikoli o vyvracení domněnky.¹⁹

Jako základní důkazní prostředek může posloužit výslech účastníků a svědků. Sporné ovšem je, zda vůbec, nebo jak moc přispějí tyto důkazní prostředky ke zjištění materiální pravdy. Zvláště v případě výpovědi účastníků je relevance získaných informací pochybná. Oproti svědkům se totiž účastníci nemohou dopustit trestného činu křivé výpovědi.²⁰

Rovněž shodná tvrzení účastníků dle § 120 odst. 4 OSŘ lze použít v řízení o určení otcovství omezeným způsobem. Dle závěru Nejvyššího soudu shodná tvrzení matky dítěte a jejího manžela postačují pro závěr o vyloučení otcovství jen v případě, jestliže z nich vyplývá zcela určitě a nezvratně, že mezi matkou dítěte a mužem, jemuž zatím svědčí domněnka otcovství, nemohlo dojít v rozhodné době k pohlavním stykům. Jinak je třeba provádět další dokazování...²¹ Použitelnost tohoto důkazního prostředku je tedy možná za poměrně striktních podmínek. Důvodem pro tento postup je zájem na zjištění materiální pravdy za účelem ochrany zájmů dítěte. K přesnějšímu určení data početí lze využít znalecký posudek z oboru gynekologie.²²

- b) Pokud je domněnka otcovství splněna, následuje druhá fáze řízení, ve které je potřeba prokázat, zda neexistuje závažná okolnost, která vylučuje otcovství pasivně legitimovaného muže.²³

Nejvýznamnějšími důkazními prostředky k (vyloučení) určení otcovství jsou znalecké posudky. Jelikož bývají znalecké posudky značně finančně náročné, soud ustanoví znalce až tehdy, kdy je prokázano, že konkrétní muž souložil s matkou dítěte v rozhodné době.²⁴ Nejvyšší soud ve své zprávě²⁵ z osmdesátých let nabádal

¹⁸ R 4/1969

¹⁹ KRÁLÍČKOVÁ, HRUŠÁKOVÁ: *České rodinné právo...*, s. 205.

²⁰ Právě z tohoto důvodu má postavení konkrétních osob v řízení značný význam na hodnocení jejich případných výpovědí.

²¹ R 20/1980 sp. zn. Cpj 41/79 ze dne 14. 11. 1979

²² K významu znaleckých posudků v těchto řízeních ještě viz níže.

²³ KRÁLÍČKOVÁ, HRUŠÁKOVÁ: *České rodinné právo...*, s. 204-205.

²⁴ SPÁČIL: *Zákon o rodině...*, s. 267.

²⁵ Viz R 1/1981, sp. zn. 161/79 ze dne 23. 12. 1980

soudy k postupu zpravidla od znaleckého posudku s menší vylučovací schopností, který bývá méně nákladný, ke znaleckým posudkům s větší vylučovací schopností. Soudům také vyčetl, že někdy nařizovaly důkaz znaleckým posudkem předčasně bez ohledu na hospodárnost řízení. Vzhledem k dnešnímu vědeckému stavu, který umožňuje určení otcovství téměř se 100 % jistotou formou DNA testů, je otázkou, zda má takovýto postup soudů význam.²⁶ Právě metoda založená na zkoumání DNA je metodou nejrychlejší a nejspolehlivější. Značnou výhodou je možnost provádění těchto testů i po smrti, postačí k tomu pouze vzorek tkáně zemřelého. DNA je látkou prakticky nezničitelnou, což znamená, že ji lze získat i ze starších vzorků tkání – např. z krevní skvrny, ze zubů, z nehtů, vlasů či z histologických preparátů archivovaných v nemocnicích. Další výhodou je skutečnost, že analýzu DNA je možné provést prenatálně i postmortálně, přičemž DNA je možné při vhodném zacházení uchovávat nekonečně dlouho.²⁷

Pokud je získání vzorku zemřelého nemožné, lze test provést vyšetřením biologického materiálu jeho rodičů, sourozenců nebo pokrevních potomků.

Znalecký posudek spočívá v provedení identifikace účastníků sporu, tj. matky, dítěte a označeného muže a na základě nalezených skutečností je potřeba zvážit, zda lze u testovaného muže z otcovství k dítěti vyloučit či nikoliv. V případě, že muže vyloučit z otcovství k dítěti nelze, je potřeba provést matematické hodnocení pravděpodobnosti jeho otcovství. Otcovství testovaného muže lze vyloučit v případě, že u vyšetřovaného dítěte je znalcem nalezen genetický znak, který dítě nemohlo zdědit ani od své matky, ani od testovaného muže, pokud by byl jeho biologickým otcem. V případě, že znalec nemůže otcovství muže vyloučit, provede pozitivní důkaz otcovství, který spočívá ve vypočtení pravděpodobnosti jeho otcovství na základě výpočtu genetické analýzy. V případech, kdy matka a testovaný muž nejsou v příbuzenském poměru, je vyloučení otcovství muže stanoveno se 100% jistotou. Prokázání otcovství je pak stanoveno s pravděpodobností vyšší než 99,9%.²⁸ Výjimečné jsou případy tzv. chimérismu, kdy dítě může mít odlišné DNA, než matka dítěte.

Testování DNA se většinou provádí na vyžádání soudu. Určité osoby jsou tak povinny strpět odběr genetického materiálu pro účely dokazování dle ustanovení § 127 odst. 4 OSŘ. Splnění povinnosti účastníka odmítajícího se podrobit vyšetření může být soudem vynuceno ukládáním pořádkových pokut či předvedením.²⁹ Testování DNA lze provést rovněž na návrh matky či otce jakožto soukromých

²⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta a kol. *Řízení ve věcech rodinněprávních...*, s. 110.

²⁷ LOUDOVÁ, Milada. Siegllová, Zuzana. Řešení otázky sporného otcovství na počátku 3. tisíciletí - metodiky analýzy DNA umožňují jednoznačnou odpověď, *Právní rozhledy*, 2002, č. 4, s. 199.

²⁸ Tamtéž

²⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 28. 2. 2008, sp. zn. I. ÚS 987/07

osob.³⁰ V tomto případě však může druhá osoba návrh na odběr genetického materiálu odmítnout.³¹ Méně často se dnes využívají znalecké posudky z oboru hematologie. Jedná se o krevní zkoušky, které jsou prováděny vyšetřením skupinových systému červených krvinek, případně vyšetřením HLA skupinových typů bílých krvinek. Pokud výsledek testu vyloučil u žalovaného muže otcovství k dítěti, je soudní praxí vyžadována revizní krevní zkouška – tzv. vrchní dobrozdání. Značnou nevýhodou krevních zkoušek je skutečnost, že ve většině případů dokáží sice vyvrátit otcovství testovaného muže, avšak nedokáží již jeho otcovství potvrdit.³²

V úvahu dále může připadat znalecký posudek z oboru sexuologie, z jehož závěrů vplyne, zda je žalovaný muž vůbec schopen zplodit dítě. Jestliže by znalecký posudek vyloučil žalovaného muže z otcovství pro jeho neplodnost v době početí dítěte, následovalo by rovněž vrchní dobrozdání. Je potřeba doplnit, že znalecké posudky z oboru gynekologie a sexuologie mají kromě výjimečných případů „nulovou informační hodnotu“ a jejich použitelnost klesla na minimum.³³

V současné době se již nepostupuje od levnějšího znaleckého posudku s menší vylučovací schopností k dražšímu znaleckému posudku s vyšší vylučovací schopností, ale rovnou se provádí test DNA, na základě kterého lze vyloučit a určit otcovství domnělého otce s téměř stoprocentní jistotou.³⁴ Použití znaleckých posudků z jiných oborů, než z oboru lidské genetiky a metody DNA, sloužilo, na rozdíl od metod DNA, pouze k vyloučení otcovství. Díky DNA testům jsou většinou jiné posudky zbytečné a jejich použitelnost je minimální.

4. ZÁVĚR

V řízení o určení otcovství, byť se jedná o řízení sporné, se uplatní četné procesní zvláštnosti, zvláště z důvodů ochrany zájmů dítěte. To se promítá také do právní úpravy dokazování, kdy za zjištění relevantních skutečností je odpovědný soud a nikoli účastníci řízení. Specifické jsou také důkazní prostředky, které lze v řízení o určení otcovství využít. V minulosti existovalo vícero způsobů jak vyloučit otcovství konkrétního muže, avšak problémem bylo jeho otcovství určit. Tento problém vyřešily testy DNA, které dokáží téměř

³⁰ Zákon č. 218/2011 Sb., novelizující mimo jiné i občanský soudní řád, konkrétně přinesl nové ustanovení § 127a OSŘ, účinný k 1. 9. 2011, umožnil účastníku předložit znalecký posudek za splnění tam stanovených podmínek, přičemž se při provádění tohoto důkazu postupuje stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný soudem.

³¹ MAŠEK, Jiří. Dokazování v řízeních o určení a popření otcovství. *Rodinné právo*, 1999, č. 5, s. 5.

³² Tamtéž, s. 6.

³³ LOUDOVÁ, Milada. Siegllová, Zuzana. Dokazování v paternitních sporech. *Právní rádce*, 1999, č. 7, s. 29.

³⁴ MAŠEK: *Dokazování v řízení...*, s. 6.

s jistotou otcovství určitého muže vyloučit či potvrdit, a v dnešní době tak patří mezi nejspolehlivější metodu, nejpoužívanější a zároveň nejrychlejší.

Literature:

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, HRUŠÁKOVÁ, Milana. *České rodinné právo*. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, 398 p. ISBN 80-7239-192-5

HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině, zákon o registrovaném partnerství: komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 558p. ISBN 978-80-7400-061-4

ŠÍNOVÁ, Renáta et al. *Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010, 362 p. ISBN 978-80-87212-50-9

DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád: komentář – 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009, 1072 p. ISBN 978-80-7357-460-4

LOUDOVÁ, Milada. Siegllová, Zuzana. Řešení otázky sporného otcovství na počátku 3. tisíciletí - metodiky analýzy DNA umožňují jednoznačnou odpověď, *Právní rozhledy*, 2002, č. 4.

MAŠEK, Jiří. Dokazování v řízeních o určení a popření otcovství. *Rodinné právo*, 1999, č. 5, p. 4-6.

LOUDOVÁ, Milada. Siegllová, Zuzana. Dokazování v paternitních sporech. *Právní rádce*, 1999, č. 7.

FRINTA, Ondřej. Asistovaná reprodukce – nová právní úprava. *Právní fórum*, 2007, č. 4.

Judicature:

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 987/07 ze dne 28. 2. 2008
R 20/1980 sp. zn. Cpj 41/79 ze dne 14. 11. 1979
R 4/1969 sp. zn. 1 Cz 60/68 ze dne 28. 11. 1968
R 1/1981, sp. zn. 161/79 ze dne 23. 12.1980

Legislation:

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Contact – email

jakub.vranik@seznam.cz